

Inkomensverdeling en individualisering

De toename van de kosten van de sociale zekerheid heeft twee oorzaken. In de eerste plaats is de werkloosheid toegenomen, waardoor steeds meer mensen een beroep op een uitkering hebben moeten doen. In de tweede plaats is er sprake van een tendens tot individualisering; de omvang van de huishoudens neemt af, waardoor de herverdeling van inkomens steeds minder in gezinsverband gebeurt, en dus steeds meer via de overheid. Om de problemen die hiermee gepaard gaan het hoofd te bieden pleit de auteur van dit artikel voor uitbreiding van de werkgelegenheid, herverdeling van het betaalde werk en invoering van een basisinkomen.

DRS. J. STROEKEN*

Inleiding

Een belangrijk facet in de discussie over uitbreiding of herverdeling van de werkgelegenheid is de financiering ervan. Hantering van de term 'financiering' suggereert, dat men daarbij vaak alleen de 'lasten' op het oog heeft. Vaak worden de 'baten' van uitbreiding of herverdeling van werkgelegenheid vergeten. Anders gezegd, de financiële kant lijkt niet zozeer te moeten worden beschreven in termen van financiering of kosten; herverdeling van inkomens is een betere omschrijving.

In dit artikel gaan we nader in op deze herverdeling van inkomens. Allereerst zal worden aangetoond dat uitbreiding of herverdeling van werkgelegenheid en daling van individuele inkomens in zekere zin twee kanten zijn van dezelfde medaille, die individualisering heet. In de volgende paragrafen worden de gevolgen zichtbaar voor de omvang van de sociale zekerheid en de verdeling van het gemiddelde inkomen per persoon per huishouden, wanneer niet adequaat op dit individualiseringsproces wordt gereageerd. Ten slotte worden vier alternatieven geanalyseerd, waarop door middel van werk en inkomen op dit individualiseringsproces kan worden ingespeeld.

Individualisering

De essentie van de herverdeling van inkomens is een ontwikkeling van de huidige kostwinnersinkomens - in principe bestemd voor verscheidene afhankelijke gezinsleden - naar meer individueel gerichte inkomens. De achtergrond hiervan kan als volgt worden beschreven. In de afgelopen jaren heeft het individualiseringsproces geleid tot een grote variatie in type huishouding, hetgeen blijkt uit de eerste kolom van tabel 1. Doordat het aantal eenpersoonshuishoudens en éénoudergezinnen is toegenomen en het aantal kinderrijke gezinnen is gedaald, is het aantal personen per huishouden afgenomen. Dit gemiddelde aantal was in 1970 nog 3,2, in 1981 2,9 en bedraagt momenteel nog zo'n 2,8 1). Tevens blijkt het aantal inkomens per huishouden vanaf 1900 nagenoeg constant te zijn gebleven 2). Voor 1981 bedraagt dit cijfer 1,7.

Tabel 1. Huishoudens naar gemiddeld besteedbaar inkomen per huishoudtype 1981

	Aantal in dzd.	Gemiddeld aantal personen per huishouden		Gemiddeld besteedbaar inkomen in dzd. gld.
		totaal	w.o. met inkomen	
Eenpersoonshuishoudens	885,6	1	1	21,9
Niet-gezinshuishoudens	190,4	2,1	2,0	40,2
Echtparen zonder kind.	1.051,2	2	1,4	33,9
Echtparen met kind.	2.004,5	4,0	1,9	42,1
Eenoudergezinnen	221,4	2,7	2,0	35,6
Overige één- of meergezinshuishoudens	201,0	4,6	2,7	53,4
Totaal met volledig jaarinkomen	4.554,0	2,9	1,7	36,4

Bron: Nota Inkomensbeleid 1985/C. B.S.

De conclusie is dat iemand die momenteel een inkomen verdient of uitgekeerd krijgt daarvan gemiddeld minder mensen hoeft te onderhouden dan voorheen. Met andere woorden, in een zich individualiserende maatschappij is het afdalen in de inkomenssfeer van kostwinnersniveau naar individueel niveau de ene kant van de medaille, waarvan een zelfstandig, eigen inkomen voor iedereen de andere kant vormt.

Voordat we gaan bekijken hoe dit herverdelingsproces in relatie met het werkgelegenheidsbeleid gestalte kan krijgen, nemen we eerst twee uitwassen van het beschreven individualiseringsproces in beschouwing: de gevolgen voor de omvang van de sociale zekerheid en de ontwikkelingen in de verdeling van inkomens zoals die gemiddeld per gezinslid beschikbaar zijn.

*) De auteur is als wetenschappelijk medewerker verbonden aan de TH Eindhoven.

1) Zie onder andere: MEV 1984.

2) Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Waarborgen voor zekerheid*, Den Haag, 1985, blz. 103.

Sociale zekerheid

Een belangrijke oorzaak van de toenemende uitgaven in het kader van de sociale zekerheid, waarop wij hier nader willen ingaan, is het jaarlijks toenemend aantal inkomensgerechtigden. De *Miljoenennota 1984* (blz. 26) en het *Jaarverslag 1982* van de Nederlandsche Bank (tabel 11) tonen aan dat dit aantal al heel lang met zo'n 1,5% per jaar toeneemt, hetgeen gerelateerd aan de werkgelegenheidsontwikkeling onder meer leidde tot een groei van het aantal niet-actieve uitkeringsgerechtigden met zo'n 7% per jaar. Tabel 2. afkomstig uit de *Macro Economische Verkenning (MEV) 1984*, illustreert deze ontwikkelingen. Opvallend is de versnelling in de jaren tachtig, die iets minder groot is bij correctie voor de bevolkingsontwikkeling en met name voor het aantal zestien- tot vierenzestigjarigen buiten het volledige dagonderwijs.

Tabel 2. Ontwikkeling van het aantal inkomens, index (1965 = 100)

	1970	1975	1980	1983 a)	1984 a
Aantal inkomens van werkenden	104	105	112	115	116
Aantal uitkeringen van werklozen	181	718	855	2400	2900
Aantal invaliditeitsuitkeringen	142	222	350	390	400
Totaal aantal inkomens b)	107	115	126	139	144
Idem, gedeïndeerd met het aantal zestien- tot vierenzestigjarigen buiten het volledige-dagonderwijs	101	106	114	123	126

a) Raming

b) Inclusief personen in de VUT, met een bijstandsuitkering en/of weduwenpensioen.
Bron: *Macro Economische Verkenning 1984* (blz. 95).

De laatste twee regels van tabel 2 suggereren dat het aantal inkomens allereerst in een groeiend aantal zestien- tot vierenzestigjarigen moet worden gezocht. Deze toename wordt veroorzaakt door een groeiende bevolking en door een verschuiving in de leeftijdsopbouw van de bevolking. Een verdere verklaring voor het toenemend aantal inkomensgerechtigden bevat vooral maatschappelijke factoren. Enerzijds is er in dit verband sprake van een vergroot aanbod van (gehuwde) vrouwen op de arbeidsmarkt, anderzijds zijn ten gevolge van allerlei maatschappelijke ontwikkelingen meer afzonderlijke huishoudens gevormd en zijn dientengevolge steeds meer mensen (jongeren, bijstandsmoeders, etc.) aanspraak gaan maken op een zelfstandig inkomen, hetzij in de vorm van loon, hetzij in de vorm van een uitkering.

Vooraf deze maatschappelijke factoren in combinatie met de opzet en structuur van ons uitkeringsstelsel lijken de achtergrond te vormen van de constatering, dat in termen van Van den Bosch en Petersen 3), „de kloof tussen de potentiële vraag naar sociale zekerheid, dat wil zeggen het aantal economisch niet-actieven, en de gerealiseerde vraag naar sociale zekerheid, dat wil zeggen het feitelijk aantal sociale-zekerheidsuitkeringsgerechtigden, steeds verder afneemt.”

Volgens de *MEV 1984* is het totale aantal huishoudens toegenomen van 4 mln. in 1970 tot ruim 5 mln. nu, hetgeen een gezinsverdunding betekent van gemiddeld 3,2 tot gemiddeld 2,8 personen. Dit leidt bij een stagnerende werkgelegenheid tot een forse druk op de collectieve sector 4). In feite is over deze periode een daling van 12,5% van het gemiddelde beschikbare inkomen per huishouden noodzakelijk om alleen al de inkomens van de extra huishoudens te financieren. In werkelijkheid zijn de overdrachtsinkomens aan niet-actieven, zoals tabel 3 illustreert, tot 1980 grotendeels opgebracht uit de overige inkomens van actieven. Pas na 1980 is er een relatieve daling van het beschikbare looninkomen opgetreden. Daarmee is het loon- en overdrachtsinkomen van 1980 op 1983 gestabiliseerd op 60% van het nationale inkomen. In deze periode heeft de

overheidssector een stapje terug gedaan ten behoeve van het overige inkomen van actieven.

Tabel 3. Beschikbare middelen van de private sector, 1960-1983 in procenten van het nationale inkomen

	1960	1965	1970	1975	1980	1983
Looninkomen actieven	36	38	39	38	37	34
Overig inkomen actieven	27	21	18	13	10	13
Overdrachtsinkomen niet-actieven	12	14	15	20	23	26
Pensioenfondsen e.d.	4	5	6	8	9	9
Gehele private sector	79	78	78	79	79	82

Bron: Centraal Planbureau, *Financiële nota sociale zekerheid 1984*.

Deze toevloed aan inkomensgerechtigden en de daarmee gepaard gaande gezinsverdunding betekent in feite een verschuiving in afhankelijkheid van de niet-(betaald) werkenden van de traditionele kostwinner in de kleine kring naar de centrale overheid.

Inkomensverdeling

In de voorgaande paragraaf zijn onder meer de gevolgen aangegeven voor de omvang van de sociale zekerheid, wanneer het inkomens- (en werkgelegenheids) beleid onvoldoende inspeelt op het individualiseringsproces. Om dezelfde reden mag worden vermoed dat in de afgelopen jaren de personele inkomensverdeling gemeten naar het gemiddelde inkomen per persoon per huishouden is gedenivelleerd. Het inkomensbeleid, dat immers veelal is gebaseerd op individuele 'koopkrachtplaatjes' 5), heeft in het voordeel gewerkt van éénpersoonshuishoudens met uitzondering van personen met een uitkering op sociaal-minimumniveau, die immers gedifferentieerd is haar kostwinnerschap. Verder profiteerden in het algemeen die huishoudens, die niet afhankelijk zijn van één inkomen. Relatief de dupe werden dus per saldo de 'traditionele' alleenverdienershuishoudens 6).

Het is niet eenvoudig op basis van het beschikbare statistische materiaal een becijfering te geven van de inkomensverdeling waarin met het draagkrachtaspect van huishoudens wordt gerekend. De meeste van de tot nu toe verrichte onderzoeken op dit gebied concentreren zich op huishoudens waarin een partner aanwezig is (eenverdieners en tweeverdieners) 7). Hoewel de onderzoekresulta-

3) F. van de Bosch en C. Petersen, *Arbeidsmarkt en sociale zekerheid: ontwikkeling en interacties*, ESB, 10 oktober 1984.

4) Voor zover deze druk toe te wijzen is aan de groeiende individualisering, zullen bezuinigingsmaatregelen niet zonder meer alleen op de sociale zekerheid moeten worden verhaald. Alle inkomensgerechtigden profiteren gemiddeld genomen van de individualisering, doordat minder mensen van hun inkomen afhankelijk zijn.

5) Deze hadden tot voor kort zelfs alleen maar betrekking op gehuwde werknemers in bedrijven met een niet buitenshuis werkende partner en twee kinderen beneden de 16 jaar (modaal).

6) In tegenstelling tot de primaire sfeer waar we het hier over hebben, staat het gezinsinkomen natuurlijk al wel reeds centraal in de secundaire en tertiäre sfeer. Dit geldt zeker voor de inkomensbelasting, maar ook voor de uitkeringen in het kader van volksverzekeringen en sociale voorzieningen, de minimumdaglonen bij de werknemersverzekeringen en allerlei subsidieregelingen.

7) C.A. de Kam, E.J. Pommer en C.J. Wiebrens, *Dubbel en dwars: over dubbele inkomens* in 1979, ESB, 29 september 1982; J.G. Odink en H.A. Pott-Buter, *Echtparen met dubbele inkomens*, ESB, 12 augustus 1981; *Nota Inkomensbeleid 1985*, Tweede Kamer, 1984-1985, 18611, nrs. 1-2; A. Bakhoven en M. v. Schaayk, *Inkomenseffecten van arbeidstijdverkorting*, ESB, 24 april 1985; H. v.d. Stadt, A. ten Cate, A.J. Hundepool en W.J. Keller, *Koopkrachtontwikkelingen 1977-1983*, ESB, 27 maart 1985.

ten dus voor de door ons relevant geachte inkomensverdeling slechts een beperkte waarde hebben, vermelden we ze hier kort. Odink en Pott-Buter concluderen op basis van de Inkomensstatistiek 1975 dat door dubbele inkomens de inkomensongelijkheid per saldo afneemt. Hun afbakening van het begrip dubbel inkomen lijkt evenwel niet erg betrouwbaar: ongehuwd samenwonenden worden bijvoorbeeld niet meegenomen. De Kam, Pommer en Wiebrens lijken dit laatste beter te doen. Zij nemen op basis van gegevens uit het *Aanvullend Voorzieningsgebruik Onderzoek 1979* van het Sociaal Cultureel Planbureau, zelfs alleen al binnen de categorie tweeverdieners een lichte stijging van de ongelijkheid waar wanneer het inkomen van de partner bij dat van de kostwinner wordt opgeteld.

De conclusie van De Kam c.s. wordt in de *Nota Inkomensbeleid 1985* (blz. 38) in ieder geval voor de periode 1979 (tot en met 1981) bestreden 8). Daarbij worden evenwel weer alleen echtparen meegenomen. Bij de tweeverdieners blijken in deze periode de inkomensverschillen te zijn afgenomen, als gevolg van de geringe ongelijkheid bij de inkomens van de man en de gelijkmatigere verdeling van het inkomen van de vrouw over de inkomensklassen van de man. De vermindering van de ongelijkheid in de inkomensverdeling van tweeverdienende echtparen blijkt zelfs van zodanige aard te zijn, dat ook de inkomensverdeling van alle echtparen in deze periode (1979-1981) gelijk is geworden (zie conclusie Odink en Pott-Buter). Daaruit moet worden afgeleid dat het effect van de nivellering bij tweeverdieners sterker is geweest dan het denivellerende effect van de relatief in aantal toenemende tweeverdienershuishoudens. Niettemin is onder invloed van het laatstgenoemde effect de situatie ontstaan, dat in 1981 driekwart van de meerpersoonshuishoudens met slechts één inkomenstrekker beschikte over een (netto) inkomen van f. 34.000 of minder, terwijl van de meerpersoonshuishoudens met twee inkomenstrekkers juist (ruim) driekwart de beschikking had over méér dan f. 34.000 9).

Bakhoven en Van Schaayk 10) concluderen dat er sprake is van nivellering in de inkomensverdeling van tweeverdienende echtparen onder invloed van de arbeidsparticipatie van de gehuwde vrouw. Er zou wel weer sprake zijn van denivellering wanneer alle echtparen in beschouwing worden opgenomen. Deze denivellering blijkt verder nog groter te zijn wanneer ook de alleenstaande in de inkomensverdeling worden betrokken. Daarmee komen we zeer dicht bij de hier meest relevant geachte inkomensverdeling, waarbij gekeken wordt naar het gemiddeld inkomen per hoofd per huishouden.

Eerst sinds kort lijkt er vanuit het beleid wat aandacht uit te gaan naar de hier geschetste inkomensverdelingsproblematiek onder invloed van de individualisering. Zo wordt in de *Nota Inkomensbeleid 1985* (blz. 56) een uitgebreider koopkrachtplaatje gepresenteerd, waarin naast een onderscheid naar inkomensklasse ook een onderscheid naar huishoudtype wordt gemaakt. Dit betekent natuurlijk slechts een kleine stap in goede richting, omdat een dergelijk koopkrachtoverzicht geen rekening houdt met de veranderende samenstelling naar huishoudtype (méér alleenstaanden, méér meeverdieners vooral in de jongere generatie). Dergelijke dynamische koopkrachtplaatjes vereisen evenwel longitudinale gegevens, zodat vergelijking over jaren mogelijk is. Onderzoek naar de mogelijkheden van een statistiek op dit terrein wordt gedaan door het Centraal Bureau voor de Statistiek. Getuige de publicatie van Van de Stadt, Ten Cate, Hundepool en Keller in *ESB* van 27 maart 1985 wordt een dynamisch koopkrachtcijfer samengesteld op basis van jaarlijkse inkomensstatistieken van werkelijk bestaande huishoudens. Daarbij geldt het individu als teleenheid, aangezien een huishouden niet een in de tijd constante eenheid hoeft te zijn. Inkomens worden daartoe iedere keer per huishouden opgeteld en over de bestaande gezinsleden verdeeld. De eerste resultaten wijzen op een relatief grote dynamiek in de koopkrachtmutaties. Slechts een gering aandeel in de spreiding van koopkrachtmutaties werd veroorzaakt door veranderingen in lonen, belastingen, premies etc. Een grotere invloed lag bij wijzigingen in de sociaal-economi-

sche categorie (werknemers, zelfstandigen, werklozen, gepensioneerden, etc.). Centraal stonden evenwel wijzigingen in de huishoudomvang en in het aantal personen met een inkomen per huishouden.

Herverdeling van inkomen en werk

Uit het voorgaande is gebleken dat er maatschappelijk gezien sprake is van een individualiseringsproces met de volgende consequenties:

- steeds meer mensen hebben, onder meer door gezinsverdunding, recht op een eigen (loon- of uitkerings)inkomen. Het gevolg hiervan is onder andere, dat van de vandaag de dag uitgekeerde inkomens steeds minder afhankelijke gezinsleden hoeven te worden onderhouden. Inkomens tenderen met andere woorden van kostwinnersinkomen naar individueel inkomen;
- doordat er in het verleden onvoldoende op dit individualiseringsproces is ingespeeld middels uitbreiding of herverdeling van werk, is het beroep op de sociale zekerheid sterk toegenomen. Bezuinigingen op de sociale zekerheid in dit verband leggen de last van de individualisering eenzijdig op de schouders van de uitkeringsgerechtigden;
- De inkomensverdeling - gemeten naar het gemiddeld besteedbaar inkomen per hoofd per huishouden - lijkt in behoorlijke mate te zijn gedenivelleerd.

Globaal genomen zijn er vier manieren om op bovengenoemde problemen te reageren. Allereerst is er de mogelijkheid de traditionele werkgelegenheid in de sectoren landbouw, industrie, bouw en zakelijke dienstverlening uit te breiden. In de tweede plaats kan het accent worden gelegd op een toename van de kwartaire dienstverlening (bejaardenhulp, gezondheidszorg, kinderopvang, etc.). In de derde plaats kan herverdeling van (betaald) werk worden nagestreefd. Tenslotte bestaat de mogelijkheid een basisinkomen in te voeren. Daarbij worden dieper liggende maatschappelijk-culturele effecten beoogd met een andere kijk op werkgelegenheid en een meer op vrijwilligheid gebaseerde herverdeling van werk. Op de vier genoemde alternatieven gaan we nu nader in door ze te plaatsen in het kader van ons onderwerp: inkomensverdeling en individualisering.

Uitbreiding traditionele werkgelegenheid

Voor zover we afzien van verschuivingen tussen informele en formele economische activiteiten en van substitutie van kapitaal door arbeid, betekent uitbreiding van de werkgelegenheid in traditionele zin ook een uitbreiding van de economische groei en verhoging van het nationale inkomen. Afgezien van de realiteitswaarde van deze optie 11) betekent dit voor het inkomensniveau dat het huidige kostwinnersinkomen in de nieuwe situatie in de praktijk als een individueel inkomen gaat functioneren.

Los van eventuele verschuivingen in de individuele inkomensverdeling is de inkomensverdeling in de volledig geïndividualiseerde samenleving vergelijkbaar met de inkomensverdeling in de kostwinnersamenleving. Beide samenlevingen zijn uniform van karakter. De toenemende inkomensongelijkheid van vandaag de dag is immers het gevolg van een grotere differentiatie in huishoudtypen en

8) De hier getrokken conclusies zijn gebaseerd op CBS, *Statistiek van de Personele Inkomensverdeling 1981*.

9) *Sociale Maandstatistiek*, 83/9, De inkomensverdeling van huishoudens gebaseerd op het woningbehoefteonderzoek 1981.

10) Op basis van CBS, *Inkomensstatistiek 1980*.

11) Zie ondermeer N. Douben, *Techniek en economie*, inaugurele rede, TH-Eindhoven, 11 oktober 1985.

een inkomenstoewijzing die daar niet op aansluit. Dit probleem blijft in de overgangssituatie bestaan en zal in eerste instantie zelfs toenemen. In de huidige situatie, waarin de kostwinnersgerichtheid nog de overhand heeft, zal immers de tendens bestaan dat iedere nieuw gecreëerde baan de inkomensverschillen per persoon per huishouden vergroot. Na verloop van tijd, wanneer de kostwinnersgerichtheid niet meer de overhand heeft, zal iedere nieuwe baan de inkomensverschillen juist verkleinen tot de eindfase is bereikt waarin iedere burger een betaalde baan heeft.

De inkomensverdeling verandert in dit alternatief schoksgewijs: iedere nieuw gevormde baan met bijbehorend inkomen brengt een relatief grote verandering teweeg in het betreffende individuele of gezinsbudget, terwijl alle andere individuele en huishoudinkomens nageoeg constant blijven 12).

Uitbreiding kwartaire werkgelegenheid

De tweede manier waarop aan de onderhavige sociaal-economische problematiek het hoofd kan worden geboden is een uitbreiding van de werkgelegenheid in de kwartaire sfeer. In tegenstelling tot het voorgaande alternatief zal hier wel een daling van het inkomensniveau voor individuen optreden. De uitbreiding van de werkgelegenheid zoals hier voorzien zal zijn beslag krijgen door middel van een combinatie van brutoloonverlaging, belasting- en prijsverhoging. Dit betekent dat het individueel verdiende netto reële inkomen daalt.

Wellicht ten overvloede vermelden we nog eens dat dit in principe geen daling inhoudt van het gemiddelde inkomen per persoon per huishouden, maar wel een verschuiving over huishoudens impliceert. Ook hier verloopt deze herverdeling schoksgewijs: iedere nieuw gevormde baan met bijbehorend inkomen brengt een relatief grote verandering teweeg in het betreffende individuele of gezinsbudget, terwijl de compenserende reële koopkrachtdaling voor alle andere inkomens verwaarloosbaar klein is.

Verdeling van betaald werk

Arbeidsduurverkorting is de algemene noemer waaronder het herverdelen van het bestaande betaalde (en onbetaalde?) werk over meer personen kan worden gebracht. Financiering vindt in de praktijk vaak plaats door inhouding van de prijscompensatie, dus door inlevering van bruto loon. Voor zover uit de vrijkomende gelden herbezetting plaatsvindt, komen de opbrengsten ten goede aan de mensen die ten gevolge hiervan een baan krijgen. Ook hier vindt de inkomenshervreiding dus schoksgewijs plaats. Verder zal er, zoals in de voorgaande alternatieven, eerst nog sprake zijn van een toename van de inkomensongelijkheid, voor zover de kostwinnersgerichtheid overheerst.

De sterke scheiding tussen betaalde en onbetaalde arbeid zoals die momenteel in onze samenleving bestaat zal ook bij arbeidsduurverkorting niet verdwijnen. Het tegendeel lijkt eerder het geval te zijn. Rantsoenering van een schaars goed zal immers waarschijnlijk eerder tot waardevermeerdering dan tot waardevermindering voeren. Zo luidt in ieder geval de conclusie van een door Van Hoof e.a. geredigeerde bundel 13). Volgens deze bundel wijst de ervaring uit dat arbeidsduurverkorting in het verleden de zware nadruk op betaalde arbeid niet heeft doen verminderen en daardoor niet als hefboom voor fundamentele veranderingen in ons arbeidsbestel zal fungeren.

Invoering basisinkomen gecombineerd met herverdeling betaalde en onbetaalde arbeid

Invoering van een basisinkomen impliceert een (gedeeltelijke) ont koppeling van arbeid en inkomen, waarbij aan in principe iedere ingezetene een inkomen wordt gegarandeerd door de gemeenschap, zonder dat er een maatschappelijk opgelegde plicht 14) tot het verrichten van (betaald) werk bestaat. Met een dergelijke structurele operatie wordt een maatschappelijk-culturele omwenteling beoogd, waarbij een stukje wordt afgehaald van de overwaardering van betaald werk, terwijl tegelijkertijd onbetaalde arbeid wordt geherwaardeerd. In combinatie hiermee valt geleidelijk een afname te verwachten van het arbeidsaanbod, doordat steeds meer mensen in deeltijd zullen willen werken, enerzijds door de herwaardering van onbetaald werk, anderzijds vanwege financiële argumenten. Doordat immers steeds minder inkomen in de vorm van loon wordt ontvangen en de werkweek in principe gelijk blijft, neemt het loon per uur af. Korter werken betekent met andere woorden minder looninlevering. Wat de financiering betreft hebben we elders 15) al eens uitvoeriger stilgestaan bij de stelling dat een basisinkomen gefinancierd zou moeten worden uit een heffing die eveneens is losgekoppeld van de factor arbeid. Daarbij wordt dan concreet gedacht aan een rechtstreekse productieheffing: een heffing die zo direct mogelijk bij de productie van bedrijven aangrijpt. Een dergelijke heffing verschilt van de bestaande heffingen als inkomstenbelasting en BTW, die immers pas in tweede instantie, na eerst in de vorm van loon te zijn uitgekeerd, door de overheid worden afgeroomd.

Alles bij elkaar genomen verloopt de financiering van een basisinkomen iets ingewikkelder dan die van de voorgaande alternatieven doordat er uitdrukkelijk drie partijen aan meedoen. Grondslag van de financiering is wederom de daling van het loonniveau. Het bedrijfsleven speelt vervolgens in principe quite, doordat tegenover de loondaling een verhoging van de productieheffing staat. De overheid besteedt de productieheffing aan basisinkomens.

De inkomenshervreiding bij de invoering van een basisinkomen verloopt zeer gelijkmatig, doordat hier ook de baten van de herverdeling regelmatig worden gespreid. Verder is duidelijk dat de traditionele kostwinnershuishoudens in vergelijking met de andere voorstellen profiteren door het basisinkomen van de partner. De overgang van kostwinnersinkomens naar individuele inkomens zal zodoende met minder inkomensongelijkheid gepaard gaan.

De arbeidsmarkteffecten van de invoering van een basisinkomen zijn zeer afhankelijk van de vraag in hoeverre en voor welke beroepen loon als prikkel om te werken noodzakelijk is. Daarover zijn weinig details bekend. Doordat invoering geleidelijk plaatsvindt, is bijstelling via loon-differentiatie altijd mogelijk.

12) We zien hier in feite af van de effecten op de sociale zekerheid ten gevolge van werkgelegenheidsverbetering. Net zoals in de andere alternatieven treedt onder andere immers een koopkrachtverbetering op ten gevolge van premieverlaging. In wezen gaat hier een nivellerend effect van uit op de inkomensverdeling, aangezien deze premies voordien in gelijke mate werden opgebracht door alleenstaanden, alleenverdieners, tweeverdieners, enz.

13) J.J. v. Hoof e.a. (red), *Herverdeling van arbeid*, Deventer, 1983.

14) Dit betekent een grotere vrijheid voor mensen om zelf voor plichten (en de daaraan gekoppelde rechten) te kiezen, zoals nu bij voorbeeld gebeurt door de talloze vrijwilligers.

15) J. Stroeken, *Socialistische politiek voor de sociale zekerheid*, *Maandschrift Economie*, 1986, nr. 1.

Slot

De vier hiervoor gepresenteerde alternatieven kunnen ook in combinatie ingevoerd worden. De eerste twee mogelijkheden vullen elkaar bij voorbeeld goed aan, doordat ze zich richten op verschillende segmenten van de arbeidsmarkt. Speciale aandacht vragen we echter voor de gecombineerde invoering van arbeidsduurverkorting en basisinkomen. De inkomenseffecten van beide systemen neutraliseren namelijk elkaar in zekere zin. Bij arbeidsduurverkorting komen de traditionele kostwinners in het gedrang, bij een basisinkomen worden ze juist bevoordeeld. Bij verdergaande arbeidsduurverkorting kunnen ook alleenstaanden in de problemen komen. Met behulp van een verhoogd basisinkomen voor alleenstaanden is dat eventueel op te vangen. Verder neutraliseert een basisinkomen ook de schoksgewijze inkomensverdeling die, zoals we zagen, met arbeidsduurverkorting gepaard gaat. Ook de arbeidsmarkteffecten van beide systemen verschillen enigszins. Bij arbeidsduurverkorting zijn deze effecten geconcentreerd in enkele segmenten van de arbeidsmarkt waar arbeid schaars is. Bij de invoering van een basisinkomen is meer de algemene vraag aan de orde in hoeverre de hoogte van het loon als prikkel fungeert om te werken. Dit zal voor iedere beroepsgroep anders zijn, maar hoeft niet noodzakelijkerwijs te corresponderen met beroepsgroepen die schaars zijn.

Uiteindelijk lijkt een basisinkomen op lange termijn het meeste uitzicht te bieden op maatschappelijke en culturele omwentelingen, waarbij onder meer financiële en economische gelijkstelling van mannen en vrouwen wordt bereikt. Arbeidsduurverkorting heeft daar in het verleden niet zo veel aan bijgedragen. Verder lijkt arbeidsduurverkorting in de vorm van korter werken per week op den duur niet te kunnen beantwoorden aan de eisen die technologische ontwikkelingen aan de arbeidsmarkt zullen stellen.

De huidige organisatie van de arbeid is gebaseerd op het industriële model, waarbij efficiënte productie vooral opdeling en standaardisatie van taken vereist. Industrieel werk vereist bovendien controle en toezicht en kan daarmee niet buiten gestandaardiseerde arbeidstijden. Dit beeld lijkt onder invloed van nieuwe technologische ontwikkelingen aan verandering onderhevig. Door de informatietechnologie zullen werkzaamheden minder aan een vaste werkplek gebonden zijn, en vaker door werknemers thuis verricht kunnen worden. Naar verwachting zullen er steeds meer taakgerichte afspraken en contracten komen zonder vastlegging van de arbeidsduur (stukwerk, oproeparbeid). Ten slotte zullen deze technologische ontwikkelingen en de hiermee gepaard gaande flexibilisering van de arbeids(tijd) ook andere eisen stellen aan arbeidswetgeving en sociale zekerheid. Vele fijnzinnige onderscheidingen die momenteel gebaseerd zijn op het al of niet hebben van werk, zullen moeten worden verlaten. Wanneer niet meer kan worden gecontroleerd of iemand werkt, wordt een sollicitatieplicht bij voorbeeld onwerkbaar. Een basisinkomen lijkt uiteindelijk het beste antwoord op de toekomst.